

In hoeverre zien we thuis terug op school?

Een studie naar het welbevinden met docenten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties van leerlingen uit verschillende gezinssamenstellingen.

Eva van der Kammen (s2444224)

Begeleider: A.C. Timmermans

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Bachelorwerkstuk Academische Opleiding Leraar Basisonderwijs

Maart 2021

Abstract

More and more children in the Netherlands are growing up in a non-traditional family. This study has investigated the relationship between the child's family structure, their well-being with teachers and classmates and the school performance. It was also investigated if this relationship is moderated by gender.

The study was carried out through a one-way ANOVA and a two-way ANOVA, with the student's family structure as an independent variable and well-being with teachers, well-being with classmates and school performance as dependent variables.

The results showed that students growing up with a single mother experienced lower well-being with teachers and well-being with classmates than students growing up in a two-parent family. Students with a single mother also performed lower in reading comprehension and mathematics. It was found that boys and girls differ significantly from each other in terms of well-being with teachers, well-being with classmates and school performance. The gender moderation effect was found to be insignificant.

The results of this research partially confirm what was found in previous research, and can be explained as a result of the socio-economic status of a single parent. Further research could focus on the socio-economic status of the families, with even more attention to the equal representation of various family structures and compositions.

Samenvatting

Steeds meer kinderen in Nederland groeien op in een niet-traditionele gezinssamenstelling. In deze studie werd onderzocht in hoeverre er een relatie is tussen de gezinssamenstelling waarin een kind opgroeit, het welbevinden dat de leerling ervaart met docenten en klasgenoten en de schoolprestaties van de leerling. Ook werd er onderzocht of deze relatie gemodereerd wordt door het geslacht.

Dit werd getest door zowel een one-way ANOVA als een two-way ANOVA uit te voeren met de gezinssamenstelling van de leerling als onafhankelijke variabele en het welbevinden met docenten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties als afhankelijke variabelen.

Uit de resultaten bleek dat leerlingen die opgroeien bij een alleenstaande moeder minder welbevinden met docenten en welbevinden met klasgenoten ervaren dan leerlingen die opgroeien in een tweeoudergezin. Ook presteren leerlingen die opgroeien bij een alleenstaande moeder lager op het gebied van begrijpend lezen en wiskunde. Jongens en meisjes blijken verschillen significant van elkaar wat betreft het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met leerling en de schoolprestaties. Het moderatie-effect van geslacht bleek niet significant te zijn.

Dit bevestigt deels wat in eerder onderzoek gevonden werd, en kan verklaard worden door de sociaal-economische status van een alleenstaande ouder. Vervolgonderzoek kan zich richten op de sociaal-economische status van de gezinnen met meer aandacht voor de gelijke representatie van de diverse gezinssamenstellingen.

Inleiding

Steeds meer kinderen in Nederland groeien op in een niet-traditionele gezinssamenstelling. Waar in de jaren vijftig kinderen voornamelijk opgroeiden met een gehuwde vader en moeder, groeien kinderen tegenwoordig steeds vaker op in gezinnen waar de ouders niet meer samenwonen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (2018) meldt dat het percentage vijftienjarigen dat niet meer met beide ouders woont, is gestegen van 20 procent in 1997 naar 30 procent in 2017. Ook wordt er een toename waargenomen in het aantal gezinnen waarbij er sprake is van stiefouders, halfbroers- en zussen en/of stiefbroers- en zussen. Daarnaast wordt er ook een toename waargenomen in het aantal scheidingen. In 1997 waren er in Nederland 494.680 minderjarige kinderen van wie de ouders niet meer bij elkaar zijn. Twintig jaar later betreft dit 737.890 kinderen terwijl het totale aantal minderjarige kinderen juist iets is afgenomen. Ook rapporteert het CBS (2019) een groei in het aantal kinderen dat opgroeit in een eenoudergezin. In 2010 groeiden er 641.298 kinderen en jongeren in de leeftijd van nul tot en met 25 jaar op in een eenoudergezin. Negen jaar later, in 2019, is dat aantal gegroeid tot 751.764 kinderen. Dit is een groei van bijna 110.000 kinderen in een periode van negen jaar (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019). Gezamenlijk laten deze cijfers zien dat er steeds meer leerlingen opgroeien in een andere gezinssamenstelling dan een gezinssamenstelling met twee getrouwde ouders.

Van den Bergh, Ackaert en De Rycke (2003) beschrijven in hun boek dat de gezinsomgeving van het kind en grote rol speelt bij het psychische welzijn van het kind. Daarnaast geven zij aan dat een verandering in de gezinssamenstelling vanwege een scheiding kan zorgen voor ontwikkelingsproblemen bij kinderen.

Onderzoeken naar deze diverse gezinssamenstellingen en de effecten hiervan op kinderen zijn vaak verouderd terwijl de cijfers van het CBS laten zien dat er tegenwoordig steeds meer gezinnen zijn met de diverse gezinssamenstellingen. Vanuit maatschappelijk oogpunt is het dus belangrijk dat er onderzoek wordt gedaan naar de relatie tussen gezinssamenstellingen en de effecten hiervan op het welbevinden van het kind en de schoolprestaties van het kind.

Welbevinden

De definiëring van het begrip welbevinden varieert hevig en hangt voor een groot deel af van de context waarin het begrip gebruikt wordt. In de definitie van de World Health Organisation voor gezondheid staat *wellbeing* centraal: “a state of complete physical, mental and social well being and not merely the absence of disease or infirmity”. Vergeer (2001) stelt

dat de WHO het begrip *wellbeing* als onderdeel van gezondheid ziet, maar hier ook vaak kwaliteit van leven voor gebruikt. Vanuit het Engels wordt *wellbeing* zowel met welzijn als welbevinden vertaald. Naast de variaties in woordgebruik, wisselen ook de definiëringen. De zeer uiteenlopende invullingen maken dat Bruggen (2001) welbevinden beschouwt als containerbegrip dat meerdere ladingen dekt en waarvan er meerdere varianten of typen zijn. Een universele betekenis van welbevinden is dus niet te vinden in de literatuur.

Om het begrip voor deze studie toch te omkaderen wordt een definiëring aangehouden die relevant lijkt vanuit educatief oogpunt. Vergeer (2001) zegt hierover:

“De definitie van de WHO wordt uitgelegd aan leerlingen op school als in balans zijn, goede gezondheid, je persoonlijk lekker in je vel voelen (Van der Kaaij, Kuit & Rensink 1993). Onze voorkeur voor een vertaling van well-being gaat eveneens uit naar welbevinden. Daarmee geven we te kennen welbevinden meer te willen bestuderen als een kenmerk van de persoon dan als een reeks voorzieningen die gerealiseerd zijn in de omgeving waarin een persoon functioneert. Het gaat ons meer om de waardering die de persoon toont voor deze voorzieningen.”

In dit onderzoek zal dus eveneens gesproken worden van welbevinden. Dit begrip focust zich op het gevoel en de waardering als kenmerk van een persoon, niet op het wel of niet aanwezig zijn van voorzieningen. Vergeer (2001) definieert welbevinden daarbij als “gevoelens van waardering die het individu geeft aan zichzelf en aan aspecten van zijn omgevingen”. Welbevinden is dus ook iets dat alleen door de persoon kan worden ervaren.

De relatie tussen het welbevinden van leerlingen en hun schoolcarrière is al veelvuldig onderzocht. Diverse onderzoeken tonen aan dat het welbevinden dat een leerling ervaart verband houdt met de leerprestaties van de leerling (Quinn & Duckworth, 2007; Batenburg-Eddes, van & Jolles, 2013). Zo laat onderzoek van Quinn en Duckworth (2007) bij 257 basisschoolleerlingen zien dat leerlingen die een hoge mate van welbevinden ervaren significant betere schoolprestaties behaalden ook na controle van de intelligentie van de leerling, de leeftijd van de leerling en de voorafgaande leerprestaties. Uit een groter onderzoek onder 2215 basisschoolleerlingen blijkt dat onderpresteren en het welbevinden van de leerling significant gecorreleerd zijn (Batenburg-Eddes, van & Jolles, 2013).

Zoals eerder gesteld kan (de mate van) welbevinden verschillen per context. Dit onderzoek zal zich niet richten op het algehele welbevinden van de leerling. Er zal gekeken

worden naar het welbevinden in twee specifieke situaties: het welbevinden met medeleerlingen en het welbevinden met docenten.

Gezinssamenstelling

De staatscommissie ‘Herijking ouderschap’ laat in het rapport ‘Kind en ouders in de 21ste eeuw’ (Rijksoverheid, 2016) zien dat de gezinssamenstellingen in Nederland onderhevig zijn aan veranderingen. De meerderheid van minderjarige kinderen in Nederland groeit op bij een getrouwde vader en moeder, alhoewel dit aantal wel is gedaald van 85 procent in 1996 naar 67 procent in 2014. Het aantal kinderen dat opgroeit bij een samenwonende vader en moeder is juist gegroeid van 4 procent in 1996 naar 18 procent in 2014. Deze verschuiving is passend bij het beeld dat er steeds minder mensen trouwen maar wel samenwonen (CBS, 2016).

Het aandeel minderjarige kinderen dat opgroeit bij een alleenstaande man is tussen 1996 en 2014 minimaal gegroeid. Het aandeel minderjarige kinderen dat opgroeit bij een alleenstaande vrouw bedroeg in 1996 ongeveer 9 procent. Dit aandeel is gegroeid en bedroeg in 2014 13 procent. Daarbij moet worden opgemerkt dat ongeveer 40 procent van de minderjarige kinderen die opgroeit bij één ouder te maken krijgt met een stiefvader of stiefmoeder (de Graaf, 2007).

Het aantal minderjarigen kinderen dat opgroeit bij twee vrouwen of bij twee mannen is niet volledig in dit rapport. Baby’s die geboren worden in het buitenland worden namelijk niet meegenomen in deze aantallen terwijl koppels van hetzelfde geslacht wel vaker adopteren vanuit het buitenland. Movisie, het landelijke kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken, doet in de handreiking homo-emancipatie (2010) de schatting dat er minstens 25.000 kinderen in Nederland opgroeien in een gezin met twee ouders van hetzelfde geslacht (Felten & Rothuizen, 2010).

Diverse onderzoeken laten zien dat de gezinssituatie waarin een leerling opgroeit gerelateerd is aan verschillende aspecten van de schoolcarrière van de leerling.

Onderzoek van McLanahan en Sandefur (1994) laat zien dat leerlingen die opgroeien met gescheiden ouders 18 procent meer kans hebben om een voortijdige schoolverlater te worden dan leerlingen die opgroeien in een intact gezin. Leerlingen die opgroeien met ongetrouwde ouders hebben een nog grotere kans om voortijdige schoolverlater te worden, namelijk 24 procent ten opzichte van leerlingen die opgroeien in een intact gezin (McLanahan & Sandefur, 1994).

Jeynes (2000) onderzocht het verband tussen de gezinssamenstelling van de leerling

en specifieke schoolvakken. De resultaten van dit onderzoek laten zien dat kinderen met een ongetrouwde alleenstaande moeder en kinderen van wie een van beide ouders is overleden significant lagere schoolprestaties hebben op het gebied van Engels, wiskunde, maatschappijleer en bètavakken dan kinderen in andere gezinssamenstelling. Vanwege deze lagere schoolprestaties blijven deze kinderen ook vaker een schooljaar zitten. In datzelfde onderzoek laat Jeynes (2000) zien dat kinderen die opgroeien in een gezin met getrouwde ouders beter presteren op wiskunde en bètavakken dan kinderen die opgroeien in een andere gezinssamenstelling (Jeynes, 2000).

Kinderen die thuis worden voorgelezen en samen lezen in het ouderlijk gezin, zijn meer gemotiveerd om te lezen. Het verbetert daarnaast ook de leesvaardigheden en het heeft een positief effect op de taalontwikkeling van het kind (Duursma, Augustyn & Zuckerman, 2008; Becker, 2010; Notten & Kraaykamp, 2010). Het goed kunnen lezen stimuleert vervolgens het onderwijssucces van de leerling en het bevordert onder andere het welzijn van de leerling (Duursma, Augustyn & Zuckerman, 2008; Notten & Kraaykamp, 2010). De mate waarin ouders thuis het lezen bevorderen door voor te lezen of samen te lezen verschilt naar gezinssamenstelling. Dit kan worden verklaard door zowel sociaal-emotionele factoren als economische factoren. Tweeoudergezinnen hebben vaak meer financiële middelen en hebben daarnaast ook meer gezamenlijke tijd om aan de kinderen te besteden dan alleenstaande ouders (Barg, 2019). Onderzoek van Carlson en Berger (2013) onderschrijft dit. Kinderen die opgroeien in een tweeoudergezin worden meer voorgelezen en lezen meer samen dan kinderen die opgroeien in een eenoudergezin (Carlson & Berger, 2013).

De gezinssamenstelling waarin een kind opgroeit, heeft niet alleen invloed op de schoolprestaties van het kind. Ook het welbevinden dat een kind ervaart, kan worden beïnvloed door de gezinssamenstelling waarin een leerling opgroeit. Zo ervaren ouders die een partner hebben meer geluk dan een alleenstaande ouder (Fagan, 2011). De mate waarin een ouder zichzelf gelukkig voelt, kan impact hebben op de opvoeding die de ouder het kind biedt. Ook laten kinderen die opgroeien in een eenoudergezin of een gescheiden gezin meer risicogedrag zien dan kinderen die opgroeien in een tweeoudergezin (Spruijt & Duindam, 2005). Kinderen die een echtscheiding meemaken, ervaren gemiddeld genomen minder welbevinden dan kinderen die opgroeien in een tweeoudergezin (Amato, 2000; Spruijt & De Goede, 2001) Wel blijkt dat kinderen van wie de ouders co-ouderschap zijn aangegaan na de scheiding minder negatieve effecten ervaren van de scheiding dan kinderen die alleen opgroeien bij een van beide ouders (Nielsen, 2017; Turunen, 2017).

Geslacht

Het effect dat de gezinssamenstelling heeft op het kind kan anders zijn voor jongens dan voor meisjes. Zo laten diverse onderzoeken zien dat jongens en meisjes anders reageren op negatieve prikkels zoals een scheiding (Diehl, Coyle, & Labouvie-Vief, 1996). Jongens leren bijvoorbeeld sneller van een stressvolle situatie dan meisjes. Wanneer jongens in vervolg een nieuwe stressvolle situatie ervaren, dan kunnen zij hier adequater op reageren. Daarentegen ervaren meisjes meer stress in eenzelfde stressvolle situatie. Zij gebruiken hierbij meer emotionele expressie en gebruiken een vermijdende copingstrategie zoals terugtrekken of afleiding zoeken (Cramer, 1991). Echter, niet alle onderzoeken vinden een verschil tussen jongens en meisjes en hoe ze omgaan met een stressvolle situatie (Irion, Coon, & Blanchard-Fields, 1988).

Volgens onderzoek van Hetherington (1999) laten zowel jongens als meisjes die opgroeien in een gescheiden gezin meer *acting-out* gedrag zien dan kinderen die opgroeien in een intact gezin. *Acting-out* gedrag definieert zich als destructief en agressief gedrag waarbij er geen rekening wordt gehouden met de consequenties van dit gedrag. Dit *acting-out* gedrag kan wel verschillen tussen jongens en meisjes (Hetherington, 1999). Jongens vertonen bijvoorbeeld meer aanvallend en delinquent gedrag. Het *acting-out* gedrag van meisjes bestaat uit het voortijdig beginnen met seksuele activiteiten. Daarnaast krijgen vrouwen die zijn opgegroeid in gescheiden gezinnen eerder kinderen (Hetherington, 1999).

Andere factoren

Uit de eerder beschreven onderzoeken blijkt dat er verschillende (negatieve) relaties gevonden worden tussen de gezinssamenstelling waarin een kind opgroeit, het welbevinden op school en de schoolprestaties. Dit betekent echter niet per definitie dat het opgroeien in een alternatieve gezinssamenstelling op zichzelf de oorzaak is van deze negatieve relaties. Er zijn twee belangrijke alternatieve verklaringen voor de relatie tussen de gezinssamenstelling, het welbevinden op school en de schoolprestaties. Ten eerste laten zowel kinderen in een stiefgezin als kinderen in een eenoudergezin probleemgedrag zien. Dit zou kunnen betekenen dat het probleemgedrag veroorzaakt wordt door de scheiding en niet door het opgroeien in een alternatieve gezinssamenstelling. Het probleemgedrag van de leerling kan zijn of haar welbevinden en schoolprestaties negatief beïnvloeden (Colpin e.a. 2000, De Roos e.a. 2011). Ten tweede groeien kinderen in een ongetrouwde gezinssamenstelling vaker op in armoede dan kinderen van gescheiden ouders (McKeever & Wolfinger, 2001). In deze arme gezinnen is er geen geld beschikbaar voor middelen die het leren, en dus de schoolprestaties, faciliteren

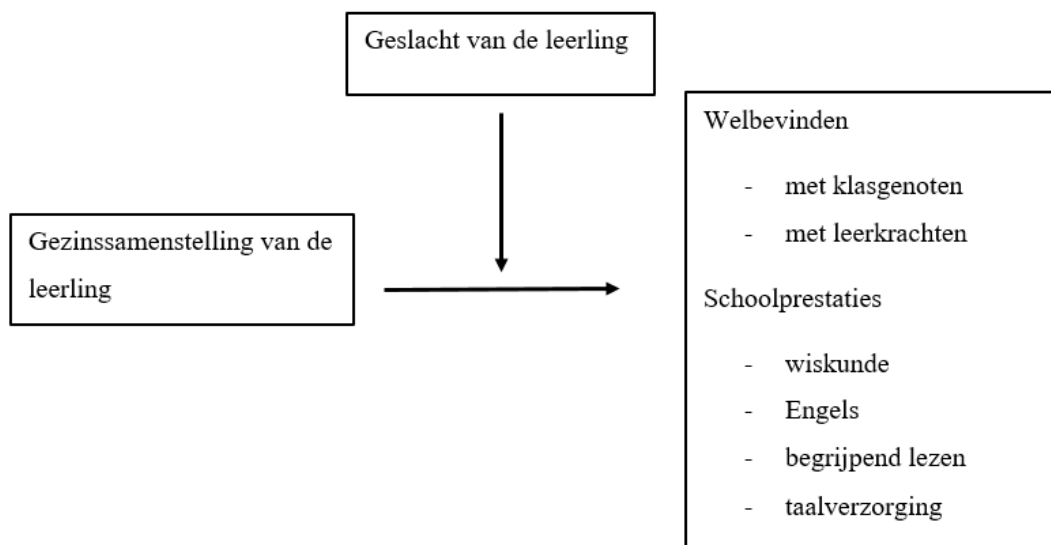
(Downey, 1995; Entwisle & Alexander, 1995). Daarnaast wordt gezien dat ouders die laagopgeleid zijn vaker scheiden dan ouders die hoogopgeleid zijn. Wanneer onderzoekers dus een relatie vinden tussen het hebben van gescheiden ouders, lagere schoolprestaties en een lager welbevinden dan zou het ook kunnen zijn dat deze uitkomsten zijn beïnvloed door de sociaaleconomische status van de ouders. Wanneer er wordt gekeken naar de invloed van de gezinssamenstelling op leerlingen, moet er ook altijd rekening gehouden worden met andere factoren die een rol kunnen spelen.

Huidig onderzoek

In dit onderzoek wordt onderzocht in hoeverre de gezinssamenstelling van de leerling invloed heeft op het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties van de leerling. Daarnaast wordt ook onderzocht of de invloed van de gezinssamenstelling op het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties van de leerling verschillend is tussen jongens en meisjes. Als laatste vindt er een controle plaats voor de sociaaleconomische status van de ouders.

De hoofdvraag luidt:

In welke mate is de gezinssamenstelling van de leerling gerelateerd aan het welbevinden en de schoolprestaties van de leerling en wordt deze invloed gemodereerd door het geslacht van de leerling?

De deelvragen die hierbij horen zijn:

1. In welke mate is de gezinssamenstelling van de leerling gerelateerd aan het welbevinden met klasgenoten, het welbevinden met leerkrachten en met de schoolprestaties van de leerling?
2. In hoeverre wordt er een effect van geslacht waargenomen wanneer er wordt gekeken naar het welbevinden met klasgenoten, het welbevinden met leerkrachten en de schoolprestaties?

Methode

Populatie en Steekproef

Dit onderzoek maakt gebruik van de data die is voortgekomen uit het CohortOnderzoekOnderwijsLoopbanen (COOL⁵⁻¹⁸). De leerlingen die participeerden in de derde afnameronde van het COOL⁵⁻¹⁸ onderzoek in het schooljaar 2013/2014 zaten ten tijde van de afname (voorjaar 2014) allemaal in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs.

In het databestand staan gegevens van 16.297 leerlingen. Deze leerlingen zaten op 107 verschillende scholen. Van de deelnemende leerlingen was 50,5 procent jongen en 49,3 procent meisje. Dit komt neer op 8222 jongens en 8027 meisjes. De aantallen van de onderzoeksgroep komen overeen met de aantallen in de populatie.

Van alle leerlingen die meededen aan het COOL⁵⁻¹⁸ onderzoek, volgden 5088 leerlingen onderwijs op havo niveau, 221 leerlingen volgden onderwijs op havo/vwo niveau en 4678 leerlingen volgden onderwijs op vwo niveau. Deze onderwijstypen zijn oververtegenwoordigd in het onderzoek. De leerwegen van het VMBO zijn ondervertegenwoordigd in het onderzoek. De basisberoepsgerichte leerweg werd gevolgd door 1091 leerlingen, de kaderberoepsgerichte leerweg wordt gevolgd door 1487 leerlingen en de gemengde of theoretische leerweg wordt gevolgd door 3707 leerlingen. Er is sprake van een significante afwijking tussen de verdeling van de onderwijstypes in deze onderzoeksgroep en de populatie. Wanneer er analyses uitgevoerd worden waarin de totale onderzoeksgroep geanalyseerd wordt, dan moet er terug gewogen worden voor de variabele *onderwijstype*.

De leerlingen die deelnamen aan het onderzoek waren op 1 maart 2014 gemiddeld genomen 15,1 jaar oud. De verdeling van de variabele *leeftijd* is lichtelijk rechtsscheef verdeeld. In de onderzoeksgroep heeft de meerderheid een leeftijd die wordt verwacht bij leerlingen met een niet-vertraagde schoolcarrière. Een kleine groep heeft ergens

in de schoolcarrière een klas overgeslagen (3,3%) of overgedaan (19,2%). De onderzoeksgroep lijkt qua leeftijdsopbouw representatief te zijn voor de gehele populatie.

Dit onderzoek maakt gebruik van een gestratificeerde steekproef waarbij de populatie wordt ingedeeld in verschillende groepen met homogene kenmerken. Uit elke groep wordt vervolgens een aselechte steekproef genomen. Dit heeft als voordeel dat de subgroepen goed met elkaar te vergelijken zijn. De scholen zijn geworven in drie rondes. Als eerste is er informatie verzonden per post aan alle scholen met minimaal 10 leerlingen die al eerder aan het COOL⁵⁻¹⁸ onderzoek hebben deelgenomen. Daarna is er informatie gestuurd per post en per e-mail aan alle vestigingen die hebben deelgenomen aan de eerste en/of tweede meting van het COOL⁵⁻¹⁸ onderzoek. De derde wervingsronde is uitgevoerd door ambassadeurs van COOL⁵⁻¹⁸. Limburgse scholen zijn benaderd door onderzoekers van Maastricht University omdat zij gelijktijdig bezig waren met een soortgelijk onderzoek.

Instrumenten en Onderzoeksvariabelen

Geslacht. Van iedere deelnemende leerling is het geslacht genoteerd vanuit de administratie van de school. In de dataset is de volgende codering opgenomen: 1=jongen, 2=meisje. Hier is vervolgens een dummyvariabele van gemaakt met de codering: 0 = jongen, 1 = meisje. Missende gegevens zijn gecodeerd met 9.

Welbevinden. Het welbevinden met leerkrachten is gemeten door middel van 7 items in de leerlingenvragenlijst. De items uit deze vragenlijst zijn afkomstig van Peetsma, Wagenaar en De Kat (2001). De leerlingen namen bij het invullen van deze vragenlijst al hun leerkrachten in gedachte. De items gaan over de mening van de leerling over de leerkrachten. Zo wordt er bijvoorbeeld gevraagd: ‘de docenten begrijpen mij’. Er zijn vijf verschillende antwoordmogelijkheden waarbij 1 correspondeert met ‘klopt helemaal niet’ en 5 correspondeert met ‘klopt precies’. De betrouwbaarheid van deze schaal is .84.

Het welbevinden met andere leerlingen is op een soortgelijke wijze gemeten. De schaal bevat 6 items die eveneens afkomstig zijn van Peetsma, Wagenaar en De Kat (2001). De items gaan over de mening van de leerling over andere leerlingen in de klas. Een voorbeeld van een stelling is: ‘wij hebben een leuke klas’. Er zijn vijf verschillende antwoordmogelijkheden waarbij 1 correspondeert met ‘klopt helemaal niet’ en 5 correspondeert met ‘klopt precies’. De betrouwbaarheid van deze schaal is .83.

Schoolprestaties. Om de schoolprestaties van de leerling vast te stellen, zijn er gestandaardiseerde toetsen afgenomen voor begrijpend lezen, taalverzorging, rekenen en Engels.

Voor Engels is er een toets afgenomen waarbij de leerlingen vragen moeten beantwoorden over een aantal korte teksten. De vragen in de toets zijn eerder ontwikkeld voor de ontwikkeling van het Cito Volgsysteem Voortgezet Onderwijs (Cito, 2007a, 2007b, 2007c – voorheen Volg- en Adviesstelsel).

In de toets is er een vraag opgenomen over een oproep met als titel ‘*See movies for free, meet the stars and inflict your opinion on thousands*’. De leerlingen krijgen hierbij de vraag: ‘Waarom is deze oproep geplaatst?’. De leerlingen beantwoorden deze vraag door het goede antwoord aan te strepen op het antwoordenblad. De vragen hebben drie of vier antwoordmogelijkheden.

De toets is opgedeeld in 4 modules. De modules A, B en C bevatten ieder 10 items. Module D bevat 14 items. Bij leerlingen die de basisberoepsgerichte leerweg volgen, zijn module A en B afgenomen (versie 7). Leerlingen die de kaderberoepsgerichte leerweg, gemengde leerweg of theoretische leerweg volgen, hebben module B en C gemaakt (versie 8). Havoleerlingen en vwo-leerlingen maakten module C en D (versie 9).

Aan de hand van de Spearman-Brown-formule is er een schatting gemaakt van de betrouwbaarheid van de toets. De betrouwbaarheid verschilt per versie die er gemaakt is. Versie 7 bevat 20 items en heeft een betrouwbaarheid van .82. Versie 8 bevat 19 items en heeft een betrouwbaarheid van .82. Versie 9 bestaat uit 24 items en heeft een betrouwbaarheid van .85. Hierbij moet worden opgemerkt dat er 1 item uit versie 8 niet in de schaal bleek te passen. Daarnaast zijn de betrouwbaarheidsschattingen die voortkomen uit de Spearman-Brown-formule een onderschatting van de daadwerkelijke betrouwbaarheid. De formule gaat namelijk uit van een willekeurige selectie van items terwijl dat in deze toets niet het geval is (Zijsling, Keuning, Keizer-Mittelhaeuser, Naayer & Timmermans, 2017).

Voor rekenen zijn er toetsen afgenomen die zijn afgestemd op het *Referentiekader Doorlopende Leerlijnen Rekenen* (zie Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen, 2008). Er kunnen vier vraagcategorieën worden onderscheiden: meten en meetkunde, getallen, verbanden en verhoudingen. Zo kan er worden gevraagd hoe een breuk ook als kommagetal kan worden geschreven of wat de omtrek van een getekend figuur is. De toets bevat in totaal 60 vragen die zijn onderverdeeld in 4 modules van ieder 15 vragen. Leerlingen die de basisberoepsgerichte leerweg volgen, hebben module A en B gemaakt (versie 9). Bij

leerlingen die de kaderberoepsgerichte leerweg, gemengde leerweg of theoretische leerweg volgen, is module B en C afgenomen (versie 10). Havoleerlingen en vwo-leerlingen maakten module C en D (versie 11).

Op basis van de resultaten is er met behulp van de Spearman-Brown- formule een schatting gemaakt van de betrouwbaarheid van de toets. Versie 9 en 10 bevatten ieder 30 items en de betrouwbaarheid hiervan is .85. Versie 11 bevat 29 items omdat 1 item niet in de meetschaal bleek te passen. De betrouwbaarheid van versie 11 is .85. De betrouwbaarheid is berekend met de Spearman-Brown-formule met de aanname dat de items willekeurig geselecteerd zijn. Voor deze toets zijn de items niet willekeurig geselecteerd waardoor de daadwerkelijke betrouwbaarheid waarschijnlijk hoger ligt (Zijsling, Keuning, Keizer-Mittelhaëuser, Naayer & Timmermans, 2017).

De toets voor taalverzorging bevat vragen over grammatica, werkwoordspelling en niet-werkwoordspelling. Deze toets is een inhoudelijke verbreding van de al eerder ontwikkelde toets Werkwoordspelling (Zijsling et al., 2009) waardoor er aansluiting gevonden kon worden bij het *Referentiekader Doorlopende Leerlijnen Taal* (zie Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen, 2008).

In de toets werden er vragen gesteld over de d/t-regel en vragen gesteld over de juiste spelling van bepaalde woorden. De leerlingen kunnen bij de meeste vragen kiezen uit vier antwoordmogelijkheden. De leerlingen gaven het goede antwoord aan op het antwoordenblad.

De toets bestaat in totaal uit 80 items die verdeeld zijn over 4 modules met elk 20 items. Per onderwijstype zijn er 2 modules afgenomen. Leerlingen die de basisberoepsgerichte leerweg volgen, hebben module A en B gemaakt (versie 7). Bij leerlingen die de kaderberoepsgerichte leerweg, gemengde leerweg of theoretische leerweg volgen, is module B en C afgenomen (versie 8). Havoleerlingen en vwo-leerlingen maakten module C en D (versie 9).

De betrouwbaarheid van de verschillende toetsversies ligt dicht bij elkaar. Toetsversie 7 bevat uiteindelijk 38 items en heeft een betrouwbaarheid van .88. Toetsversie 8 bevat 35 items en heeft een betrouwbaarheid van .86. Toetsversie 9 bevat 36 items en heeft een betrouwbaarheid van .88 (Zijsling, Keuning, Keizer-Mittelhaëuser, Naayer & Timmermans, 2017).

Begrijpend lezen wordt getoetst aan de hand van vragen over leesteksten. De leestoets is afgestemd op het *Referentiekader Doorlopende Leerlijnen Taal* (zie Expertgroep

Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen, 2008). De leerlingen hebben bij iedere vraag drie of vier antwoordmogelijkheden. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om vragen over verbanden tussen alinea's van een tekst. De toets bevat in zijn totaliteit 78 items. Deze items zijn verdeeld over de volgende modules: module A (18 items), module B (21 items), module C (18 items) en module D (21 items). Leerlingen die de basisberoepsgerichte leerweg volgen, hebben module A en B gemaakt (versie 8). Bij leerlingen die de kaderberoepsgerichte leerweg, gemengde leerweg of theoretische leerweg volgen, is module B en C afgenomen (versie 9). Havoleerlingen en vwo-leerlingen maakten module C en D (versie 10).

Versie 8 bevatte in totaal 39 items en de betrouwbaarheid is gelijk aan .84. Versie 9 en versie 10 bevatten iets minder items dan eerder aangegeven omdat enkele items uiteindelijk niet in de meetschaal bleken te passen. Voor zowel versie 9 (37 items) als versie 10 (36 items) is de betrouwbaarheid ongeveer .83 (Zijsling, Keuning, Keizer-Mittelhaeuser, Naayer & Timmermans, 2017).

Gezinssituatie. In de oudervragenlijst zijn vragen opgenomen om de achtergrondkenmerken van de leerling in kaart te brengen. De eerste vraag uit de vragenlijst betreft de gezinssamenstelling. De vraag luidt: 'Welke ouders of verzorgers zijn er in uw gezin'. Er worden hierbij 5 antwoordmogelijkheden gegeven: moeder (of verzorgster) en vader (of verzorger), alleen moeder (of verzorgster), alleen vader (of verzorger), twee ouders (verzorgers) van hetzelfde geslacht en anders, namelijk... Het eerste antwoord wordt het vaakst gegeven (86,7%). Het laatste antwoord is door 63 respondenten gekozen waarvan er 54 een specificatie opgaven. Daardoor zijn er 3 nieuwe categorieën ontstaan, namelijk: moeder met nieuwe partner, vader met nieuwe partner en co-ouderschap. De categorieën moeder met nieuwe partner en vader met nieuwe partner worden samengevoegd omdat deze categorieën individueel gezien te klein waren. De uitkomsten zullen zonder samenvoegen minder valide zijn. Voor samenvoeging bedroeg de categorie 'vader met nieuwe partner' vijf waarnemingen en de categorie 'moeder met nieuwe partner' 63. Na samenvoegen is er een nieuwe categorie ontstaan. Deze heet 'vader of moeder met nieuwe partner' en deze categorie bedraagt 68 waarnemingen.

De gezinssamenstelling wordt in de dataset als volgt gecodeerd: (1) moeder en vader, (2) alleen moeder, (3) alleen vader, (4) twee ouders van hetzelfde geslacht, (5) anders, (8) co-ouderschap, (9) moeder of vader + nieuwe partner, (98) overig, (99) vraag niet beantwoord.

Procedure

In het COOL⁵⁻¹⁸ onderzoek worden leerlingen vanaf groep 2 gevolgd in hun onderwijsloopbaan. Dit gebeurt in meerdere afnamerondes welke om de drie jaar plaatsvinden. In dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van de data die is voortgekomen uit de derde afnameronde in 2014 bij leerlingen in de derde klas van het voortgezet onderwijs.

Het COOL⁵⁻¹⁸ onderzoek bevat in zijn volledigheid 7 onderdelen. Het gaat hierbij om de eerder omschreven toetsen voor taalverzorging, wiskunde, Engels en begrijpend lezen. Daarnaast is er ook de mogelijkheid voor de school om een vragenlijst over burgerschapscompetenties af te nemen. Deze kan worden toegevoegd als onderdeel maar kan ook in de plaats komen van de toets Engels. Bij de leerlingen wordt ook een intelligentietest afgenomen. Om meer informatie te verkrijgen over de achtergrondkenmerken van de leerling, hebben ouders/verzorgers een oudervragenlijst ingevuld. De vragenlijst is door de leerlingen mee naar huis genomen. De ouders konden met een retourenvelop de vragenlijst retour sturen aan het GION.

Leerlingen vulden zelf ook een vragenlijst in. Dit gebeurde op school. Het gaat hierbij vooral om vragen om de sociaal-emotionele ontwikkeling in kaart te brengen zoals het welbevinden dat de leerlingen ervaren met docenten. De volgorde van de afname van de toetsen mocht door de scholen zelf bepaald worden.

Niet iedere school wilde alle onderdelen afnemen doordat zij bijvoorbeeld al de toetsen afnemen van het Cito volgsysteem. Scholen kregen daardoor 2 varianten aangeboden. De eerste variant houdt in dat de school naast de leerling- en oudervragenlijst enkel de toets voor taalverzorging, wiskunde en begrijpend lezen afneemt. De tweede variant houdt in dat enkel de leerling- en oudervragenlijst afgenomen wordt met als eventuele aanvulling de toets voor Engels en/of de burgerschapsvragenlijst.

De toetsen en leerlingvragenlijst zijn tussen februari en juni 2014 in een klassikale setting op school afgenomen. Er is gebruik gemaakt van antwoordenbladen en vragenlijsten die al op naam waren gemaakt. Voor elke toets kregen de leerlingen 1 lesuur de tijd.

Na de verwerking van de gegevens is er een terugkoppeling van de toetsscores en de referentieniveaus gegeven aan de deelnemende scholen. De uitkomst van de leerling - en oudervragenlijst en de burgerschapscompetenties zijn niet teruggekoppeld aan de school.

Statistische Analyse

De eerste deelvraag van dit onderzoek luidt; ‘ In welke mate is de gezinssamenstelling van de leerling gerelateerd aan het welbevinden met klasgenoten, het welbevinden met leerkrachten en met de schoolprestaties van de leerling?’. Deze vraag wordt beantwoord door in SPSS 25 zowel een two-way-ANOVA als een one-way-ANOVA uit te voeren.

De two-way-ANOVA is de meeste geschikte statistische analyse gezien de deelvraag die beantwoord dient te worden. Hierbij is de onafhankelijke variabele de gezinssamenstelling van de leerling en de afhankelijke variabelen zijn het welbevinden met klasgenoten, het welbevinden met docenten en de schoolprestaties. Het opleidingsniveau van de ouders wordt toegevoegd als covariaat. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat er niet aan alle assumpties voor een two-way-ANOVA kan worden voldaan. Omdat de grootte van de groepen die met elkaar vergeleken worden niet ongeveer even groot zijn, moet middels een Levene’s test de varianties getest worden. Indien de varianties tussen de groepen ongeveer gelijk blijkt zijn, dan wordt de two-way ANOVA uitgevoerd. Indien de varianties tussen de groepen significant van elkaar verschillen, dan wordt er een Brown-Forsythe uitgevoerd.

Voor dezelfde deelvraag wordt ook een one-way-ANOVA uitgevoerd om zo toch resultaten te verkrijgen op een statistische correcte wijze passend bij de beperkingen van de dataset. In het geval dat de Levene’s test significant is, wordt de Brown-Forsythe test uitgevoerd in plaats van een one-way-ANOVA. Hierbij is de onafhankelijke variabele is de gezinssamenstelling van de leerling. De afhankelijke variabele is het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties. Wel zullen deze resultaten een minder goed beeld schetsen van de daadwerkelijke situatie. Bij de one-way-ANOVA kan er namelijk geen controle worden uitgevoerd voor het opleidingsniveau van de ouders. omdat het effect van opleidingsniveau van de ouders niet wordt meegenomen in de statistische test, kan niet gezegd worden of de variantie compleet verklaard wordt door gezinssamenstelling

Aan de hand van 6 t-toetsen kan de tweede deelvraag ‘In hoeverre wordt er een effect waargenomen van geslacht wanneer er wordt gekeken naar het welbevinden met klasgenoten, het welbevinden met leerkrachten en de schoolprestaties?’ worden beantwoord. De onafhankelijke variabele is hierbij het geslacht van de leerling. De afhankelijke variabelen zijn: het welbevinden dat de leerling ervaart met andere leerlingen, het welbevinden dat de leerling ervaart met de docent en de schoolprestaties van de leerling op de toetsen voor taalverzorging, begrijpend lezen, wiskunde en Engels.

Om na te gaan of het geslacht een moderator is voor het verband tussen de gezinssamenstelling en het welbevinden en de schoolprestaties, worden er vijf analyses uitgevoerd. Het gaat hierbij om een two-way-ANOVA. Hierbij wordt namelijk automatisch de interactie tussen de twee onafhankelijke variabelen onderzocht. Bij deze analyses worden de volgende afhankelijke variabelen onderscheiden: het welbevinden met klasgenoten, het welbevinden met de leerkracht, de prestaties voor taalverzorging, de prestaties voor rekenen, de prestaties voor Engels, de prestaties voor begrijpend lezen. De onafhankelijke variabelen die worden onderscheiden zijn: de gezinssamenstelling, het geslacht van de leerling en de interactie tussen de gezinssamenstelling en het geslacht. Om een van de alternatieve verklaringen uit te sluiten die zijn besproken in de inleiding wordt het opleidingsniveau van de ouders meegenomen als covariaat.

Resultaten

Relatie tussen de gezinssamenstelling en het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties

Er is een one-way ANOVA uitgevoerd om na te gaan of er een relatie is tussen de gezinssamenstelling waarin een kind opgroeit en het welbevinden dat wordt ervaren met leerkrachten, het welbevinden dat wordt ervaren met klasgenoten en de schoolprestaties. De resultaten van deze one-way ANOVA zijn weergegeven in Tabel 1. De resultaten wijzen uit dat er significante verschillen zijn tussen de verschillende gezinssamenstellingen in het welbevinden dat wordt ervaren met leerkrachten en met klasgenoten klasgenoten ($p = 0,012 - p = <,001$). Voor begrijpend lezen, taalverzorging en wiskunde wordt ook een significant verschil gevonden tussen de verschillende gezinssamenstellingen ($p = <,001 - p = <,001 - p = <,001$). Voor het vak Engels wordt er geen significant verschil gevonden ($p = 0,112$). Dit laat zien dat de gezinssamenstelling niet gerelateerd is aan de beheersing van het Engels.

Tabel 1

Resultaten one-way ANOVA gezinssamenstelling

	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Welbevinden met leerkrachten	6,07	6	1,01	2,73	0,012
Welbevinden met klasgenoten	11,38	6	1,90	4,52	<,001
Begrijpend lezen	10393,99	6	1732,33	6,99	<,001

Taalverzorging	3785,910	6	630,99	2,30	<,001
Wiskunde	15879,58	6	2646,60	8,23	<,001
Engels	3407,32	6	567,89	1,72	0,112

Om na te gaan tussen welke groepen deze significante verschillen worden waargenomen, zijn er Tukey post hoc tests uitgevoerd. De resultaten hiervan zijn weergegeven in Tabel 2.

Tabel 2

Resultaten Tukey post hoc tests one-way ANOVA gezinssamenstelling

		Welbevinden met leerkrachten			Welbevinden met klasgenoten		
		<i>MD</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>MD</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
Moeder en vader	Alleen moeder	0,08	0,02	0,021	0,11	0,03	<0,001
	Alleen vader	0,13	0,062	0,334	0,20	0,07	0,045
		Begrijpend lezen			Wiskunde		
		<i>MD</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>MD</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
Moeder en vader	Alleen moeder	2,47	0,67	0,004	3,48	0,77	<0,001
	Anders	9,37	2,15	0,000	9,38	2,50	0,003
	Moeder of vader + nieuwe partner	3,81	2,13	0,557	9,41	2,45	0,002
Anders	Co-ouderschap	-12,47	3,04	0,001	-11,29	3,45	0,019
	Alleen moeder	-6,89	2,24	0,034	5,90	2,59	0,256

In Tabel 2 zijn de significante resultaten opgenomen uit de Tukey posthoc tests. De resultaten laten zien dat leerlingen die opgroeien in een gezin met een vader en een moeder meer welbevinden ervaren met leerkrachten en klasgenoten dan leerlingen die opgroeien met een alleenstaande moeder. Leerlingen die opgroeien met een alleenstaande vader ervaren minder welbevinden met klasgenoten dan leerlingen die opgroeien met een vader en moeder.

Ook blijkt uit de resultaten dat leerlingen die opgroeien met co-ouderschap beter presteren op begrijpend lezen en wiskunde dan leerlingen die opgroeien in een andere, niet eerder genoemde gezinssamenstelling. Leerlingen die opgroeien bij een alleenstaande moeder

presteren beter op begrijpend lezen dan leerlingen die opgroeien in een andere, niet eerder genoemde gezinssamenstelling.

Omdat het opleidingsniveau van de ouders invloed kan hebben op de resultaten, is er ook een two-way ANOVA uitgevoerd om het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties te vergelijken tussen de verschillende gezinssamenstellingen waarin de leerlingen opgroeien. Het opleidingsniveau van de ouders is als fixed factor meegenomen in deze analyse. De resultaten hiervan zijn weergegeven in Tabel 3.

De resultaten laten zien dat de gezinssamenstelling waarin een leerling opgroeit een significant verschil maakt voor de schoolprestaties op begrijpend lezen ($p = 0,002$) en wiskunde ($p = 0,011$). Wel laat de partial eta squared (η_p^2) zien dat bij begrijpend lezen 0,3 procent van de waargenomen variantie verklaard kan worden door de gezinssamenstelling. Voor wiskunde kan 0,2 procent van de variantie verklaard worden door de gezinssamenstelling. Dit percentage is zeer laag.

De resultaten laten daarnaast ook zien dat het opleidingsniveau van de ouders van een leerling een significant verschil maakt voor de schoolprestaties op begrijpend lezen, taalverzorging, wiskunde en Engels ($p = <,001 - p = <,001 - p = <,001 - p = <,001$). De partial eta squared (η_p^2) is bij deze vakken zeer laag ($\eta_p^2 = 0,004 - \eta_p^2 = 0,004 - \eta_p^2 = 0,005 - \eta_p^2 = 0,008$). Dit houdt in dat het percentage van de variantie dat verklaard kan worden door het opleidingsniveau zeer laag is.

De two-way-ANOVA analyseert ook het interactie-effect tussen de gezinssamenstelling en het opleidingsniveau. De uitkomsten hiervan laten zien of het effect van gezinssamenstelling anders is voor laagopgeleide, middelbaaropgeleide en hoogopgeleide mensen. Het interactie-effect is enkel significant voor welbevinden met klasgenoten ($p = 0,014$) en wiskunde ($p = 0,019$). Wel is de partial eta squared (η_p^2) voor beide variabelen zeer laag, namelijk 0,003.

Tabel 3*Resultaten two-way ANOVA gezinssamenstelling*

Welbevinden met leerkrachten						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η_p^2
Gezinssamenstelling	2,53	6	0,42	1,14	0,34	0,001
Opleidingsniveau	0,68	2	,34	0,91	0,40	0,000
Gezinssamenstelling *opleidingsniveau	2,79	11	0,25	0,69	0,75	0,001
Welbevinden met klasgenoten						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η_p^2
Gezinssamenstelling	3,026	6	0,50	1,21	0,299	0,001
Opleidingsniveau	6,94	2	3,47	8,30	<,001	0,002
Gezinssamenstelling*opleidi ngsniveau	9,90	11	0,90	2,15	0,014	0,003
Begrijpend lezen						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η_p^2
Gezinssamenstelling	4829,64	6	804,94	3,50	0,002	0,003
Opleidingsniveau	7201,33	2	3600,67	15,65	<,001	0,004
Gezinssamenstelling *opleidingsniveau	2737,97	11	248,97	1,08	0,372	0,002
Taalverzorging						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η_p^2
Gezinssamenstelling	2452,96	6	408,83	1,55	0,157	0,002
Opleidingsniveau	4823,23	2	2411,62	9,15	<,001	0,004
Gezinssamenstelling *opleidingsniveau	2581,09	11	234,64	0,89	0,549	0,002
Wiskunde						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η_p^2
Gezinssamenstelling	4952,62	6	825,437	2,78	0,011	0,002
Opleidingsniveau	10520,52	2	5260,26	17,72	<,001	0,005
Gezinssamenstelling *opleidingsniveau	6754,38	11	614,03	2,07	0,019	0,003
Engels						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η_p^2
Gezinssamenstelling	2743,53	6	457,25	1,49	0,176	0,002
Opleidingsniveau	12971,19	2	6485,60	21,17	<,001	0,008
Gezinssamenstelling *opleidingsniveau	2691,46	11	244,68	0,80	0,642	0,002

Om na te gaan tussen welke groepen deze significante verschillen worden waargenomen, zijn er Tukey post hoc tests uitgevoerd. De resultaten hiervan zijn weergegeven in Tabel 4.

Tabel 4

Resultaten Tukey post hoc tests van two-way ANOVA gezinssamenstelling

		Begrijpend lezen			Wiskunde		
		MD	SE	p	MD	SE	p
Anders	Moeder en vader	-9,34	2,29	0,001	-9,54	2,62	0,006
	Alleen moeder	-8,96	2,40	0,004	-9,03	2,75	0,022
	Alleen vader	-9,56	2,86	0,018	-10,75	3,31	0,024
	Co-ouderschap	-15,44	3,21	<0,001	-15,58	3,64	<0,001

Leerlingen die opgroeien in een andere, niet eerder genoemde gezinssamenstelling presteren significant minder goed op begrijpend lezen en wiskunde dan leerlingen die opgroeien met een vader en moeder, een alleenstaande moeder, een alleenstaande vader of ouders die co-ouderschap hebben.

Ook blijkt uit de Tukey post hoc tests dat het opleidingsniveau van de ouders ook invloed heeft op het welbevinden dat de leerling ervaart. Voor elke significante afhankelijke variabele blijkt dat leerlingen van wie de ouders laagopgeleid zijn, lager scoren. Leerlingen van wie de ouders middelbaar opgeleid zijn, presteren beter dan leerlingen van wie de ouders laagopgeleid zijn. Leerlingen van wie de ouders hoogopgeleid zijn, scoren het hoogst.

Relatie tussen het geslacht van de leerling en het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met leerlingen en de schoolprestaties.

Om na te gaan of het geslacht van de leerling gerelateerd is aan het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met leerlingen en de schoolprestaties, zijn er 6 onafhankelijke t-toetsen uitgevoerd. De resultaten hiervan zijn weergegeven in tabel 5.

Uit de resultaten blijkt dat het verschil in het gemiddelde welbevinden met leerkrachten voor meisjes ($M = 3,08$; $SD = 0,61$) en jongens ($M = 3,15$; $SD = 0,64$) significant is ($t(6,32) = 14270,77$; $p < 0,001$). Voor welbevinden met leerlingen wordt ook een significant verschil ($t(6,03) = 14165,51$; $p < 0,001$) gevonden tussen jongens ($M = 4,01$; $SD =$

0,64) en meisjes ($M = 3,94$; $SD = 0,70$).

Voor de schoolprestaties wordt voor alle vakken behalve Engels ($t(-1,45) = 8851,79$; $p = 0,149$) een significant verschil gevonden tussen jongens en meisjes. Op begrijpend lezen scoren meisjes ($M = 80,13$; $SD = 15,98$) significant hoger ($t(-12,77) = 13974,42$; $p < 0,001$) dan jongens ($M = 76,44$; $SD = 18,49$). Ook op taalverzorging scoren meisjes ($M = 76,75$; $SD = 15,35$) significant hoger ($t(-15,65) = 8667,19$; $p < 0,001$) dan jongens ($M = 71,16$; $SD = 18,14$). Bij wiskunde wordt het tegenovergestelde waargenomen; jongens presteren ($M = 71,00$; $SD = 19,22$) significant hoger ($t(11,57) = 14041,68$; $p < 0,001$).

Tabel 5

Resultaten van de t-toetsen voor geslacht

	Jongens <i>M (SD)</i>	Meisjes <i>M (SD)</i>	<i>t</i>	<i>t-toets</i> <i>df</i>	<i>p</i>
Welbevinden met leerkrachten	3,15(0,64)	3,08(0,61)	6,32	14270,77	<,001
Welbevinden met leerlingen	4,01(0,64)	3,94(0,70)	6,03	14165,51	<,001
Begrijpend lezen	76,44(18,49)	80,13(15,98)	-12,77	13974,42	<,001
Taalverzorging	71,16(18,14)	76,75(15,35)	-15,65	8667,19	<,001
Wiskunde	71,00(19,22)	67,34(18,29)	11,57	14041,68	<,001
Engels	71,66(19,31)	72,23(18,05)	-1,45	8851,79	0,149

Relatie tussen de gezinssamenstelling en het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties en het moderatie-effect van geslacht.

Om na te gaan in hoeverre het geslacht invloed heeft op de relatie tussen de gezinssamenstelling en het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties, is er een two-way ANOVA uitgevoerd. De resultaten hiervan zijn weergegeven in Tabel 6.

Uit de resultaten blijkt dat de interactie tussen de gezinssamenstelling en het geslacht voor elke afhankelijke variabele niet significant is ($p = 0,155$ - $p = 0,074$ - $p = 0,283$ - $p = 0,905$ - $p = 0,573$ - $p = 0,155$). Dit houdt in dat het effect van de gezinssamenstelling op het welbevinden met leerkrachten, welbevinden met leerlingen en de schoolprestaties niet significant verschillend is voor jongens of meisjes.

Tabel 6*Resultaten two-way ANOVA gezinssamenstelling en geslacht*

Welbevinden met docenten						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Opleidingsniveau	0,36	1	0,37	0,99	0,320	<,001
Gezinssamenstelling	5,76	6	0,96	2,60	0,016	0,002
Geslacht	0,86	1	0,86	2,33	0,127	<,001
Gezinssamenstelling*geslacht	3,46	6	0,58	1,56	0,155	0,001
t						
Welbevinden met klasgenoten						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Opleidingsniveau	7,13	1	7,13	17,06	<,001	0,002
Gezinssamenstelling	8,83	6	1,47	3,52	0,002	0,003
Geslacht	1,47	1	1,47	3,52	0,061	<,001
Gezinssamenstelling*geslacht	1,48	6	0,25	0,59	0,074	<,001
t						
Begrijpend lezen						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Opleidingsniveau	120548,80	1	120548,80	531,90	<,001	0,069
Gezinssamenstelling	5004,06	6	834,01	3,68	0,001	0,003
Geslacht	3510,61	1	3510,61	15,49	<,001	0,002
Gezinssamenstelling*geslacht	1684,62	6	280,77	1,24	0,283	0,001
t						
Taalverzorging						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Opleidingsniveau	55072,58	1	55072,58	215,21	<,001	0,040
Gezinssamenstelling	1911,72	6	318,62	1,25	0,280	0,001
Geslacht	3666,39	1	3666,39	14,33	<,001	0,003
Gezinssamenstelling*geslacht	551,25	6	91,88	0,36	0,905	<,001
t						
Wiskunde						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Opleidingsniveau	162542,37	1	162542,37	553,77	<,001	0,072
Gezinssamenstelling	8646,49	6	1441,08	4,91	<,001	0,004

Geslacht	1657,08	1	1657,08	5,65	0,018	0,001
Gezinssamenstelling*geslacht	1401,66	6	233,61	0,80	0,573	0,001
t						
Engels						
	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η_p^2
Opleidingsniveau	125785,55	1	125785,55	410,70	<,001	0,073
Gezinssamenstelling	2000,06	6	333,34	1,09	0,367	0,001
Geslacht	163,84	1	163,84	0,54	0,465	<,001
Gezinssamenstelling*geslacht	2862,79	6	477,13	1,56	0,155	0,002
t						

Discussie

Deze studie had als doel om te onderzoeken in hoeverre de gezinssamenstelling van de leerling een relatie heeft met het welbevinden met docenten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties. Daarnaast werd er in deze studie gekeken of het welbevinden met docenten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties verschillen tussen jongens en meisjes. Als laatste onderzocht deze studie in hoeverre de relatie tussen de gezinssamenstelling en het welbevinden met docenten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties gemodereerd wordt door het geslacht.

Relaties tussen het welbevinden met docenten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties en de gezinssamenstelling van de leerling

De eerste onderzoeksvraag luidde: in welke mate is de gezinssamenstelling van de leerling gerelateerd aan het welbevinden met klasgenoten, het welbevinden met leerkrachten en met de schoolprestaties van de leerling?

Uit de resultaten van de one-way ANOVA blijkt dat er significante verschillen zijn tussen de verschillende gezinssamenstellingen en het welbevinden dat de leerlingen ervaren met leerkrachten en klasgenoten. Zo ervaren kinderen die opgroeien met een alleenstaande moeder significant minder welbevinden met leerkrachten en met klasgenoten dan kinderen die opgroeien bij een getrouwde vader en moeder. Kinderen die opgroeien met een alleenstaande vader ervaren minder welbevinden met klasgenoten ten opzichte van kinderen die opgroeien met een vader en moeder.. Deze uitkomsten zijn naar verwachting omdat uit eerder onderzoek

van Amato (2000) en Spruijt & Duindam (2001) blijkt dat kinderen die een echtscheiding meemaken, gemiddeld gezien minder welbevinden ervaren dan kinderen die opgroeien in een tweeoudergezin. Het huidige onderzoek voegt daar aan toe dat het ook uitmaakt bij elke ouder de leerling na de scheiding opgroeit. Er worden namelijk verschillen waargenomen in de resultaten tussen een alleenstaande vader en een alleenstaande moeder.

Ook voor begrijpend lezen, taalverzorging en wiskunde worden significante verschillen gevonden. Kinderen die opgroeien met een vader en moeder presteren bijvoorbeeld beter op het gebied van begrijpend lezen en wiskunde ten opzicht van kinderen die opgroeien met een alleenstaande moeder. Deze resultaten liggen in dezelfde lijn als de uitkomsten van Barg (2019). Uit dat onderzoek blijkt dat tweeoudergezinnen meer financiële middelen hebben en meer gezamenlijke tijd hebben om aan de kinderen te besteden. Daardoor wordt er in tweeoudergezinnen meer voorgelezen en samen gelezen en dit heeft een positieve uitwerking op de taalontwikkeling van de kinderen. Het goed kunnen lezen stimuleert vervolgens het onderwijssucces van het kind (Duursma, Augustyn & Zuckerman, 2008; Becker, 2010; Notten & Kraaykamp, 2010).

Deze uitkomsten laten zien dat de gezinssamenstelling van de leerling gedeeltelijk gerelateerd is aan het welbevinden met klasgenoten, het welbevinden met leerkrachten en de schoolprestaties van de leerling. Er wordt met name een verschil gevonden tussen tweeoudergezinnen en eenoudergezinnen. Opvallend hierbij is dat er ook een verschil wordt waargenomen in het geslacht van de alleenstaande ouder.

Wel moet hierbij worden opgemerkt dat de diverse gezinssamenstellingen zeer wisselend gerepresenteerd zijn. De groepen verschillen onderling enorm in grootte en dat maakt dat de resultaten minder valide zijn. Ook kan er in een one-way ANOVA geen covariaat worden toegevoegd. Dit houdt in dat de resultaten beïnvloed kunnen zijn door het opleidingsniveau van de ouders.

De relatie tussen de gezinssamenstelling van de leerling en het welbevinden met docenten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties is ook onderzocht aan de hand van een two-way ANOVA. De resultaten van de two-way ANOVA tonen aan dat de gezinssamenstelling waarin de leerling opgroeit een significant verschil maakt op het gebied van begrijpend lezen en wiskunde. Kinderen die opgroeien in een gezinssamenstelling die in het onderzoek wordt aangeduid als ‘anders’ (bijvoorbeeld pleegouderschap), presteren significant minder goed op begrijpend lezen en wiskunde dan kinderen die opgroeien met een vader en een moeder, kinderen die opgroeien met een alleenstaande moeder, kinderen die

opgroeien met een alleenstaande vader en kinderen die opgroeien in co-ouderschap. Deze resultaten van de two-way ANOVA laten verder zien dat de gezinssamenstelling van de leerling niet gerelateerd is aan het welbevinden met klasgenoten en het welbevinden met leerkrachten.

De gezinssamenstelling van de leerling is dus gedeeltelijk gerelateerd aan de schoolprestaties van de leerlingen. In de literatuur worden soortgelijke resultaten gevonden. Zo laat onderzoek van Jeynes (2000) zien dat kinderen die opgroeien in een gezin met getrouwde ouders beter presteren op wiskunde en bètavakken dan kinderen die opgroeien in een andere gezinssamenstelling.

Wel moet hierbij moeten worden opgemerkt dat de partial eta squared (η_p^2) bij de two-way ANOVA zeer laag is. Dit houdt in dat het percentage van de variantie dat verklaard kan worden door de onafhankelijke variabelen zeer laag is. Er wordt dus wel een significant resultaat gevonden maar dit is nauwelijks toe te dichten aan de gezinssamenstelling, het opleidingsniveau van ouders of het interactie-effect tussen de gezinssamenstelling en het opleidingsniveau.

Al met al worden er wel significante verschillen waargenomen, maar rekening houdend met de beperkende factoren van de one-way ANOVA en de lage partial eta squared van de two-way ANOVA, moeten deze significante verschillen voorzichtig geïnterpreteerd worden. De uitkomsten van zowel de one-way ANOVA als de two-way ANOVA laten gezamenlijk zien dat de gezinssamenstelling van de leerling maar zeer beperkt een relatie heeft met het welbevinden met de leerkracht, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties.

Verschillen tussen jongens en meisjes

Uit de resultaten van de t-toetsen blijkt dat het welbevinden met leerkrachten en het welbevinden met klasgenoten significant verschillend is tussen jongens en meisjes. Jongens ervaren significant meer welbevinden met leerkracht en klasgenoten dan meisjes. Wel moet worden opgemerkt dat het verschil tussen jongens en meisjes bij deze twee variabelen zeer klein is. Hieruit blijkt dat het geslacht nauwelijks gerelateerd is aan het welbevinden dat een leerling ervaart.

Ook bij wiskunde, begrijpend lezen en taalverzorging werd er een significant verschil waargenomen tussen jongens en meisjes. Jongens presteren beter op het gebied van wiskunde

en meisjes presteren beter op het gebied van begrijpend lezen en taalverzorging. Deze resultaten zouden kunnen worden beïnvloed door het opleidingsniveau van de ouders. Bij een t-toets kan het opleidingsniveau van de ouders niet mee worden genomen als covariaat.

Al met al verschillen jongens en meisjes gedeeltelijk van elkaar op het gebied van welbevinden met klasgenoten en leerkrachten en de schoolprestaties. Wel zijn de verschillen op het gebied van welbevinden zeer klein. Vanwege het ontbreken van een covariaat, moeten de resultaten voorzichtig geïnterpreteerd worden.

Moderatie-effect van geslacht

Om het moderatie-effect te onderzoeken is er een two-way ANOVA uitgevoerd. Het interactie-effect tussen de gezinssamenstelling en het geslacht bleek voor geen enkele afhankelijke variabele significant te zijn. Ook moet hierbij moeten worden opgemerkt dat de partial eta squared (η_p^2) zeer laag is. Dit houdt in dat het percentage van de variantie dat verklaard kan worden door de onafhankelijke variabelen zeer laag is.

Deze uitkomst is niet passend bij de resultaten van eerder uitgevoerd onderzoek van Hetherington (1999). Uit dit onderzoek blijkt dat zowel jongens als meisjes *acting-out* gedrag vertonen na een scheiding maar dat de gedragingen wel per sekse verschillend zijn. Daarom werd er verwacht om ook een verschil te vinden tussen jongens en meisjes als er wordt gekeken naar het effect van de gezinssamenstelling op het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat het onderzoek van Hetherington (1999) erg gedateerd is. De afgelopen jaren is het aantal scheidingen gestegen (CBS, 2018; CBS, 2019) en dit kan voor andere inzichten hebben gezorgd die niet zijn meegenomen in het huidige onderzoek.

Het ontbreken van een significant resultaat kan komen door de wisselende representatie van de diverse gezinssamenstellingen. De minder conventionele gezinssamenstellingen zijn zeer beperkt gerepresenteerd in dit onderzoek. Dit kan de resultaten hebben beïnvloed.

Al met al laten de uitkomsten van de two-way ANOVA zien dat de relatie tussen de gezinssamenstelling en het welbevinden met leerkrachten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties van de leerling niet verschillend is voor jongens of meisjes. Dit werd niet verwacht en kan te maken hebben met een zeer diverse representatie van de gezinssamenstellingen.

Sterke punten en Beperkingen

Deze studie heeft als sterk punt dat er gebruik is gemaakt van een grote steekproef en dat het hierbij gaat om een representatieve gestratificeerde steekproef. Dit maakt dat de resultaten iets zeggen over de gehele populatie, namelijk Nederlandse middelbare schoolleerlingen tussen de 14 en 15 jaar oud. Ook is er in dit onderzoek getracht een statische analyse uit te voeren waarbij de mogelijke invloed van het opleidingsniveau van de ouders wordt weggenomen. Eerdere onderzoeken namen deze variabele niet mee in hun statische analyse.

Echter is dit ook tegelijkertijd een beperking van dit onderzoek omdat uiteindelijk bleek dat de dataset niet voldeed aan de voorwaarden van een two-way ANOVA. Toch is er in dit onderzoek wel gekozen om een two-way ANOVA uit te voeren om zo toch zo dicht mogelijk bij de onderzoeksvraag aan te sluiten. Wel zullen de resultaten van de two-way ANOVA erg voorzichtig moeten worden geïnterpreteerd omdat er niet aan alle voorwaarden van de two-way ANOVA kon worden voldaan. Naast de two-way ANOVA is er ook een one-way ANOVA uitgevoerd om toch op een statistische juiste wijze een analyse uit te voeren van de data. Echter heeft een one-way ANOVA niet de mogelijkheid om een variabele als covariaat toe te voegen. De resultaten van de one-way ANOVA kunnen hierdoor worden beïnvloed door het opleidingsniveau van de ouders. Dus ook deze resultaten zullen zeer voorzichtig moeten worden geïnterpreteerd.

Een andere beperking van dit onderzoek is de representatie van de diverse gezinssamenstellingen. Doordat de groepen zeer veel van elkaar verschillen qua grootte, zijn de resultaten minder valide. Vervolgonderzoek zal ervoor moeten zorgen dat ook de minder conventionele gezinssamenstelling voldoende gerepresenteerd zijn.

Ook bleek uit literatuuronderzoek dat de sociaal-economische status van alleenstaande ouders een negatief effect kan hebben op de kinderen die opgroeien bij een alleenstaande ouders. Voor vervolgonderzoek wordt aangeraden om ook de sociaal-economische status van de ouders als variabele toe te voegen.

Tot slot moet er worden opgemerkt dat er in dit onderzoek veel statistische toetsen zijn uitgevoerd met dezelfde data. Wanneer er met dezelfde data veel statische toetsen worden gedaan, wordt de kans groter dat er een keer een significant resultaat gevonden wordt terwijl dit onterecht is. Om dit te voorkomen, wordt er gecorrigeerd door bijvoorbeeld de Bonferroni correctie. Deze correctie is in dit onderzoek niet uitgevoerd. Dit kan betekenen dat er ten onrechte een significant resultaat uit de statische analyse is gekomen.

Conclusie

De resultaten van dit onderzoek laten zien dat er in beperkte mate een relatie is tussen de gezinssituatie, het welbevinden dat de leerling ervaart met docenten, het welbevinden dat de leerling ervaart met klasgenoten en de schoolprestaties van de leerling. Dit onderzoek draagt bij aan de kennis over de relatie tussen het welbevinden met docenten, het welbevinden met klasgenoten en de schoolprestaties van leerlingen uit verschillende gezinssamenstellingen. Eerdere onderzoeken houden namelijk soms vast aan het conventionele beeld dat een gezin met een getrouwde vader en moeder de beste gezinssamenstelling is voor een kind. De huidige resultaten onderschrijven deze eerdere onderzoeken deels maar laten bijvoorbeeld ook zien dat leerlingen die opgroeien in co-ouderschap soms betere schoolprestaties laten zien dan leerlingen die opgroeien met een getrouwde vader en moeder. In vervolgonderzoek kan worden gekeken naar mogelijke oorzaken van deze gevonden resultaten. Ook wordt er aangeraden om in vervolgonderzoek een dataset te verkrijgen waarin de diverse gezinssamenstellingen representatiever zijn weergegeven. Dit komt de validiteit van de resultaten ten goede.

Referenties

- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1269-1287.
- Batenburg-Eddes, van T., & Jolles, J. (2013). How does emotional wellbeing relate to underachievement in a general population sample of young adolescents: a neurocognitive perspective. *Frontiers in psychology*, 4, 673.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00673>
- Barg, K. (2019). Why are middle-class parents more involved in school than working-class parents? *Research in Social Stratification and Mobility*, 59, 14-24.
- Becker, B. (2010). Who profits most from early parental investments? The effects of activities inside and outside the family on German and Turkish children's language development. *Child Indicators Research*, 3(1), 29-46

- Bergh, B. R. H. van den (2003). *Tienertijd: Communicatie, opvoeding en welzijn in context: 10- tot 18-jarigen, ouders en leerkrachten bevraagd*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Bruggen, A.C. van (2001). *Individual Production of Social Well-being. An Exploratory Study*. (Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen, 2001).
- Carlson, M. J., & Berger, L. M. (2013). What kids get from parents: Packages of parental involvement across complex family forms. *Social Service Review*, 87(2), 213-249.
- CBS (2016), Ouders van ruim vier op de tien baby's niet getrouwd. Zie www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/21/ouders-van-ruim-vier-op-de-tien-baby-s-niet-getrouwd (geraadpleegd op 23 mei 2016).
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2018, 1 mei). *3 op 10 vijftienjarigen wonen niet met beide ouders*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/18/3-op-10-vijftienjarigen-wonen-niet-met-beide-ouders>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019, 23 december). *Bijna 1 op de 6 kinderen woont in een eenouderhuishouden*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/52/bijna-1-op-de-6-kinderen-woont-in-een-eenouderhuishouden>
- Cito (2007a). *Toets 3 vmbo-bb volg- en adviessysteem: handleiding voor de toetsafname op papier*. Arnhem: Cito.
- Cito (2007b). *Toets 3 vmbo-kb/gt volg- en adviessysteem: handleiding voor de toetsafname op papier*. Arnhem: Cito.
- Cito (2007c). *Toets 3 havo/vwo volg- en adviessysteem: handleiding voor de toetsafname op papier*. Arnhem: Cito.
- Colpin, H., L. Vandemeulebroecke & de Munter, A. de (2000), 'Opvoeding in eenoudergezinnen: een overzicht van de onderzoeksliteratuur'. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie*, 25, 31-44.

- Consuegra, E., (2016). *Gender in de klas. Onderzoek naar interactie van mannelijke en vrouwelijke leerkrachten met jongens/meisjes in de klas*. Brussel: VU.
- Consuegra, E., Willegems, V. & Engels, N. (2015). Using video stimulated recall to investigate teacher awareness of explicit and implicit gendered thoughts on classroom interactions. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 22 (6), 683-699.
- Cramer, D. (1991). Social support and psychological distress in women and men. *British Journal of Medical Psychology*, 64, 147-158.
- Diehl, M., Coyle, N., & Labouvie-Vief, G. (1996). Age and sex differences in strategies of coping and defense across the life span. *Psychology and Aging*, 11, 127-139.
- Downey, D. B. (1995). When bigger is not better: Family size, parental resources, and children's educational performance. *American Sociological Review*, 60(5), 746-761. <https://doi.org/10.2307/2096320>
- Duursma, E., Augustyn, M., & Zuckerman, B. (2008). Reading aloud to children: The evidence. *Archives of Disease in Childhood*, 93(7), 554-557.
- Entwisle, D. R., & Alexander, K. L. (1995). A parent's economic shadow: Family structure versus family resources as influences on early school achievement. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 399-409
- Epps, E.G. (1995). Race, class, and educational opportunity: Trends in the sociology of education. *Sociological Forum*, 10(4), 593-608
- Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen (Commissie Meijerink) (2008). *Over de drempels met taal en rekenen*. Enschede: SLO.
- Fagan, J. (2011). Effect on preschoolers' literacy when never-married mothers get married. *Journal of Marriage and Family*, 73(5), 1001-1014

Graaf, A. de & CBS. (2008, januari). *De ervaring van kinderen met stiefouders*.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2008/02/de-ervaring-van-kinderen-met-stiefouders>

Heide, K. van der (2010), 'Thuiswonende deelnemers uit éénoudergezin presteren minder in het middelbaar beroepsonderwijs', in: *Bevolkingstrends, 1e kwartaal 2010*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek, p. 19-21

Hetherington, E. M. (1999). Should We Stay Together for the Sake of the Children? In E. M. Hetherington (Ed.), *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Irion, J. C., Coon, R. C., & Blanchard-Fields, F. (1988). The influence of divorce on coping in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 17, 135-145.

Jeynes, W. H. (2000). The effects of several of the most common family structures on the academic achievement of eight graders. *Marriage and Family Review*, 30, 73-97.
[doi:10.1300/j002v30n01_06](https://doi.org/10.1300/j002v30n01_06)

McKeever, M., & Wolfinger, N. H. (2001). Reexamining the economic consequences of marital disruption for women. *Social Science Quarterly*, 82, 202-217

McLanahan, S. S., & Sandefur, G. (1994). *Growing Up with a Single Parent: What Hurts, What Helps*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Felten, H., & Rothuizen, J. (2010) *Roze ouderschap*. Geraadpleegd op 16 maart 2021, van https://www.expo.be/sites/default/files/atoms/files/Handreiking_homo_emancipatie_Roze_ouderschap.pdf

Nielsen, L. (2017). Re-examining the research on parental conflict, coparenting, and custody arrangements. *Psychology, Public Policy, and Law*, 23(2), 211-231.

Notten, N., & Kraaykamp, G. (2010). Parental media socialization and educational attainment: Resource or disadvantage? *Research in Social Stratification and Mobility*, 28(4), 453-464. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2010.07.001>

Peetsma, T. T. D., Wagenaar, E., & Kat, E. de (2001). School motivation, future time perspective and wellbeing of high school students in segregated and integrated schools in the Netherlands and the role of ethnic self-description. In J. Koppen, I. Lunt, & C. Wulf (Eds.). *Education in Europe; Culture, Values, Institutions in transition* (pp. 54-74). Münster/New York: Waxmann.

Quinn, P. D., & Duckworth, A. L. (2007). Happiness and Academic Achievement: Evidence for Reciprocal Causality. *The Annual Meeting of the American Psychological Society*, 24-27

Rijksoverheid. (2016, december). *Kind en ouders in de 21ste eeuw*.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/12/07/rapport-van-de-staatscommissie-herijking-ouderschap-kind-en-ouders-in-de-21ste-eeuw>

Roos, S. de, F. Bucx en M. Geijer (2011), 'Gezondheid en probleemgedrag van kinderen: de rol van ouders en de bredere opvoedingsomgeving', in: Bucx, F. (2011), *Het Gezinsrapport*'. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Spruijt, E., & Goede, M. de (2001). Kinderen en hun vader na de scheiding (Children and their father after the divorce). In Nijnatten, C. van & Sevenhuijsen, S. (Eds.), *Dubbelleven. Nieuwe perspectieven voor kinderen na echtscheiding* (pp. 41-59). Amsterdam: Thela Thesis.

Spruijt, E., & Duindam, V. (2005). Problem behavior of boys and young men after parental divorce in the Netherlands. *Journal of Divorce and Remarriage*, 43(3-4), 141-155.

Temple, J.A., Reynolds, A.J., & Arteaga, I. (2010). Low Birth Weight, Preschool Education, and School Remediation. *Education and Urban Society*, 42(6) 705–729.

Turunen, J. (2017). Shared physical custody and children's experience of stress. *Journal of Divorce & Remarriage*, 58(5), 371-392

Vergeer, F. (2001). Autonomie en welbevinden (Proefschrift). Ponsen & Looyen.

<https://www.researchgate.net/profile/Frans>

[Meijers/publication/47682371_F_Vergeer_Autonomie_en_welbevinden_Een_onderzoek_naar_de_relatie_tussen_autonoom_handelen_van_leerlingen_en_hun_welbevinden_op_school/links/0c96052e27041ec626000000/F-Vergeer-Autonomie-en-welbevinden-Een-onderzoek-naar-de-relatie-tussen-autonoom-handelen-van-leerlingen-en-hun-welbevinden-op-school.pdf](https://www.researchgate.net/publication/47682371_F_Vergeer_Autonomie_en_welbevinden_Een_onderzoek_naar_de_relatie_tussen_autonoom_handelen_van_leerlingen_en_hun_welbevinden_op_school/links/0c96052e27041ec626000000/F-Vergeer-Autonomie-en-welbevinden-Een-onderzoek-naar-de-relatie-tussen-autonoom-handelen-van-leerlingen-en-hun-welbevinden-op-school.pdf)

Zijsling, D., Keuning, J., M.-A. Keizer-Mittelhaëuser, Naayer, H. & Timmermans, A. C. (2017). *Cohortonderzoek COOL5-18: Technisch rapport meting VO-3 in 2014*. Groningen: GION Onderwijs/Onderzoek